

getuigenis, dan weet hij niet, dan *gelooft* hij. Maar zekerheid heeft hij in beide gevallen. Wie Londen niet gezien heeft, maar zijn berichtgever vertrouwt, is niet minder zeker dat deze stad bestaat, als hij, die haar met eigen oogen aanschouwd heeft. Ik ben evenzeer verzekerd dat de vrouw, die ik eens mijne moeder noemde, mijne moeder is, als dat ik u hier voor mij zie, hoewel mij van mijne geboorte niets bijgebleven is. Het onderscheid tusschen gelooven en weten bestaat niet in *verschillenden graad van zekerheid*; immers zekerheid laat geen vermeerdering of vermindering toe — zij is de volkomen rust van den geest in de waarheid door geen vrees voor dwaling bewogen. Zij is een volstrekt psychische rusttoestand — eene verzadiging van onzen naar waarheid dorstenden geest — eene aanpassing van diens inhoud aan de werkelijkheid. Het onderscheid bestaat enkel in de verschillende *motieven*, die ons de zekerheid hebben verschafft — inwendige of uitwendige gronden — eigen aanschouwing of getuigenis van anderen.

9      Ons weten is product van de physiologische werking van onze zintuigen en van de psychologische werking van onzen geest. Door deze beide elkander opvolgende functiën komt de mensch tot weten. Het geheele proces bestaat in waarnemen — eene psychische functie, waaraan een physisch en physiologisch proces is voorafgegaan. De zintuigen voeren de beelden der voorwerpen of der verschijnselen aan. Dezen neemt de geest waar. Dit nu is „weten” dat zekerheid geeft. De lettergreep „waar” in „waarnemen” geeft dit reeds te kennen. Dit weten is tot stand gekomen door dadelijke en rechtstreeksche waarneming. *Wij hebben zekerheid van het wezen der dingen of der verschijnselen die wij op hetzelfde oogenblik waarnemen.* Doch alle waarnemen is niet dadelijk en rechtstreeks. Vele zaken of verschijnselen hebben wij korter of langer tijd geleden waargenomen, en toch zijn wij van het bestaan dezer zaken of dezer verschijnselen, of van haar of hun bestaan hebben evenzoo verzekerd als dat wij ze op hetzelfde oogenblik waarnemen. Wij vertrouwen ons geheugen met betrekking tot vroegere waarnemingen. Ons geheugen is voor ons een geloofwaardig getuige. Hoewel deze waarneming eenigen tijd geleden heeft plaats gehad en niet dadelijk, zoo zijn wij toch zeker van hetgeen zij ons verschafft heeft. Deze waarneming is wel rechtstreeks maar niet dadelijk.

Wij maken onderscheid tusschen waarnemen en gewaarworden. Een stroom gewaarwordingen dringt zich ieder oogenblik aan ons op. Maar een klein deel daarvan komt slechts tot ons bewustzijn. Onze geest wil als 't ware van het grootste deel niet weten, of liever kan onmogelijk alles wat zich aan hem voorstelt verwerken. Alleen die